श्रुतरत्नाकरः

५२९

ॐ

४	४	८	८	८	८	१२	१२	१२	१२	१२	१६	१६	१६	१६	१६	१६	२.	२.	२.	२.	२.	२.
१२	१६	२.	१२	१६	२.	८	१६	२.	१६	२.	१२	२.	२.	१२	२०	२०	१२	१६	८	१२	१६	८
१६	१२	१६	२.	२.	१२	१६	८	१६	२.	८	८	८	८	२.	८	१२	१६	१२	१६	८	८	१२
२.	२.	१२	१६	१२	१६	२.	२.	८	८	१६	२.	१२	१२	८	१२	८	८	८	१२	१६	१२	१६

माकारः श्रियं यो निवाद्धिं चरोतं
सकारश्च देशान् टनं इव्यकानि
तकारो जकारो रुजं भूश्च कीर्त्ति
नचायुश्च यकारावन स्वजानानां
गणानां फलम्

SSS म
ISS य
SII भ
SIS र
ISI ज
SSI त
IIS स
III न

म य भ र ज त स न
SSS, ISS, SII, SIS, ISI, SSI, IIS, III,

न य र त म भ ज स
III ISS SIS SSI SSS SII ISI IIS

दीप्ता	वृ:	श्रुतं	इन्ना	श्रि	यशः	रुजं	अट
न	य	र	त	म	भ	ज	स
III	ISS	SIS	SSI	SSS	SII	ISI	IIS

ॐश्रीगणेशायनमः ॐ सुखसंतानसिद्ध्यर्थं नत्वा ब्रह्माच्युतार्चितम् । गौरीविनायकोपेतं शंकरं लोकशंकरम् ॥१ वेदार्थशैवशास्त्रज्ञः पब्बेको भूद्द्विजोत्तमः । तस्य पुत्रोऽस्ति केदारः शिवपादार्चने रतः ॥२ तेनेदं क्रियते छन्दोलक्ष्यलक्षणसंयुतम् । वृत्तरत्नाकरं नाम बालानां सुखसिद्धये ॥३ पिंगलादिभिराचार्यैर्यदुक्तं लौकिकं द्विधा । मात्रावर्णविभेदेन छन्दस्तदिह कथ्यते ॥४ षडध्यायनिबद्धस्य छन्दसोऽस्य परिस्फुटम् । प्रमाणमपि विज्ञेयं षट्त्रिंशदधिकं शतम् ॥५ म्यरस्तजभ्नगैर्लान्तैरेभिर्दशभिरक्षरैः । समस्तं वाङ्मयं व्याप्तं त्रैलोक्यमिव विष्णुना ॥६ सर्वगुरुर्मो मुखान्तलौ यरावन्तगलौ सतौ । ग्मध्याद्यौ ज्भौ त्रिलो नोऽष्टौ भवन्त्यत्र गणास्त्रिकाः ॥७॥ ज्ञेयाः सर्वान्तमध्यादिगुरवोऽत्र चतुष्कलाः । गणाश्चतुर्लघूपेताः पंचार्यादिषु संस्थिताः ॥८॥ सानुस्वारो विसर्गान्तो दीर्घो युक्तपरश्च यः । वा पादान्ते त्वसौ ग्वक्रो ज्ञेयोऽन्यो मात्रिको लृजुः ॥९॥

॥ मस्त्रिगुरुस्त्रिलघुश्च नकारो भादिगुरुः पुनरादिलघुर्यः । जो गुरुमध्यगतो रलमध्यः सोऽन्तगुरुः कथितोऽन्तलघुस्तः ॥

वृत्तर
१

पादादाविह वर्णस्य संयोगः क्रमसंज्ञकः पुरस्थितेन तेन स्याल्लघुतापि क्वचिद्गुरोः॥१० इदं मुख्यो
दाहरणं॥ तरुणं सर्षपशाकं नवौदनं पिच्छिलानि दधीनि। अल्पव्ययेन सुंदरि ग्राम्यजनो मिष्टम
श्नाति ॥११ अंबुधिभूतरसादीनां ज्ञेयाः संज्ञास्तु लोकतः ज्ञेयः पादश्चतुर्थांशो यतिर्विच्छेदसंज्ञितः ॥
युक्तं समं विषमं चायुक्तं स्थानं सद्भिर्निगद्यते। समम् अर्द्धसमं वृत्तं विषमं च तथापरम्॥१३ अंघ्रयो
यस्य चत्वारस्तुल्यलक्षणलक्षिताः। तच्छंदःशास्त्रतत्त्वज्ञाः समं वृत्तं प्रचक्षते॥१४ प्रथमां
घ्रिसमो यस्य तृतीयश्चरणो भवेत्। द्वितीयस्तुर्यवद्वृत्तं तदर्द्धसमम् उच्यते॥१५ यस्य पादचतुष्के
पि लक्ष्म भिन्नं परस्परम्। तदाहुर्विषमं वृत्तं छंदःशास्त्रविशारदाः॥१६ आरभ्यैकाक्षरात्पा
दादेकैकाक्षरवर्द्धितैः पृथक्छंदो भवेत्पादैर्यावत्षड्विंशतिं गतम्॥१७ तदूर्द्धं चंडवृष्ट्यादि दं
डकाः परिकीर्तिताः। शेषं गाथास्त्रिभिः षड्भिश्चरणैश्चोपलक्षिताः॥१८ उक्तात्युक्ता तथा मध्या

२

सुप्रतिष्ठा

त्तिष्ठान्या सुपूर्विका। गायत्र्युष्णिगनुष्टुप् च बृहती पंक्तिरेव च, ११ त्रिष्टुप् च जगती चैव तथातिजगती मता, शक्वरी सातिशक्वरी स्यादष्ट्यत्यष्टी ततः स्मृते, २० धृतिश्चातिधृतिश्चैव कृतिः प्रकृतिराकृतिः, विकृतिः संकृतिश्चापि तथाभिकृतिरुत्कृतिः, २१ इत्युक्ताश्छन्दसां संज्ञाः क्रमशो वच्मि साम्प्रतम्, लक्षणं सर्ववृत्तानां मात्रावृत्तानुपूर्वकम्, ॥ २२ इति वृत्तरत्नाकरे संज्ञाध्यायः प्रथमोऽध्यायः १ ॥

लक्ष्मैतत्सप्तगणा गोपेता भवति नेह विषमे जः। षष्ठोऽयं नलघू वा प्रथमेऽर्द्धे नियतमार्यायाः १ ॥ षष्ठे द्वितीयलात्परके न्ले मुखलाच्च सयतिपदनियमः चरमेऽर्द्धे पंचमके तस्मादिह भवति षष्ठो लः २ त्रिष्वंशकेषु पादो दलयोराद्येषु दृश्यते यस्याः। पथ्येति नाम तस्याश्छन्दोविद्भिः समाख्याता, ३ उल्लंघ्य गणत्रयमादिमं शकलयोर्द्वयोर्भवति पादः। यस्यास्तां पिंगलनागो विपुलामिति समाख्याति, ४ उभयार्द्धयोर्जकारो द्वितीयतुर्यौ गमध्यगो यस्याः ॥ चप

जगणौ यस्या द्वयोरप्यर्द्धयोर्द्वितीयतुर्यौ स्यातां सा चपलार्या

अतिशक्वरी

यत्र चतुर्मात्रा गणाः सप्त भवंति एकेन गुरुणा षष्ठस्थानी ये सहिता तत्र आर्यायाः प्रथमेऽर्द्धे नियमं लक्षणं ज्ञेयम्, विषमस्थाने प्रथमतृतीयपंचमसप्तमस्थाने जगणो न भवति समेतु नियमः जगणः ... एकवारो लघुर्वा भवति

षष्ठे स्थाने नलेन गणेन युतेन सहितो वा नलघू रूपेण द्वितीयस्मात् ... ये भागे सयतिपदनियमः सप्तमस्थाने नगणे लघू सति मुखलात् लघुमात्रात् पूर्वभागे सयतिपदनियमः द्वितीयार्द्धे पंचमस्थाने नले सति मुखलात् पूर्वभागे सयतिपदनियमः उत्तरार्द्धे षष्ठगणस्थाने एकोलघुरेव द्वयोर्नतु चतुर्मात्रो गणः। शेषं पूर्ववत् ॥ षष्ठस्थाने एको गुरुः द्विमात्रा गणा ज्ञेया ॥

यस्या द्वयोरप्यर्द्धयोस्त्रिष्वंशकेषु चतुर्मात्रगणेषु पादो विरामो दृश्यते सा पथ्या इति त्रिष्वंशकेषु पादो यस्यास्तां पथ्या॥ ३

उल्लंघ्य गणत्रयमादिमं गणत्रयमुल्लंघ्य दिसत्रवि रामः एवं उत्तरार्द्धे विज्ञेयं विपुलामिति प्रसिद्धो २

चपलेति नाम तस्याः प्रकीर्तितं नागराजेन। ५ आद्यं दलं समस्तं भजेत लक्ष्म चपलागतं यस्याः। शेषे पूर्वजलक्ष्मा मुखचपला सोदिता मुनिना। ६ प्राक्प्रतिपादितमर्द्धे प्रथमे प्रथमेतरे तु चपलायाः। लक्ष्माश्रयेत सोक्ता विशुद्धधीभिर्जघनचपला। ७ आर्याप्रकरणं

आर्याप्रथमदलोक्तं यदि कथमपि लक्षणं भवेदुभयोः। दलयोः कृतयतिशोभां तां गीतिं गीतवान् भुजगेशः। १ आर्याद्वितीयकेऽर्द्धे यद्गदितं लक्षणं तत्स्यात्। यद्युभयोरपि दलयोरुपगीतिं तां मुनिर्ब्रूते। २ आर्याशकलद्वितयं व्यत्ययरचितं भवेद्यस्याः। सोद्गीतिः किल कथिता तद्वद्यत्यंशभेदसंयुक्ता। ३ आर्यापूर्वार्धं यदि गुरुणैकेनाधिकेन निधने युक्तम्। इतरत्तद्वन्निखिलं भवति यदीयमुदितेयमार्यागीतिः। ४ गीतिःप्रकरणम् ॥ शुभम्

वैतालीये छंदसि विषमे पादे प्रथमतृतीयरूपे षट्कलाः षण्मात्रा देयाः तासामंते रगणलघुगुरवः रलौ मध्यलघू रगणः अन्यो लघुश्चान्तगो गुरुश्चेति
समे पादे द्वितीयचतुर्थरूपे अष्टौ कला देयाः अव्यवहिता लघवः न देयाः तासामष्टकलानां विषमपादवत् रगणो लघुगुरू चान्ते देयौ
यास्तु षट् अष्टकलास्तु मध्ये समा कला द्वितीया घा तृतीया घाश्रिता न कर्तव्याः द्वितीया तृतीयाभ्यां मेको गुरुर्न कर्तव्यः । इत्यर्थः ॥

षड्विषमेऽष्टौ समे कलास्ताश्च समे स्युर्नो निरंतराः । न समात्र पराश्रिता कला वैतालीयेंऽते र्लौ
गुरुः ॥ १ पर्यन्ते र्यौ तथैव शेषं त्वौपच्छन्दसिकं सुधीभिरुक्तं ॥ २ आपातलिका कथितेयं भा
द्गुरुकावथ पूर्ववदन्यत् ॥ ३ तृतीययुग्दक्षिणांतिका समस्तपादेषु द्वितीयलः ॥ ४ उदीच्यवृत्ति
द्वितीयलः संगतोऽग्रिमेण भवेदयुग्मयोः ॥ ५ पूर्वेण युतोऽथ पंचमः प्राच्यवृत्तिरुदितेति युग्म
योः ॥ ६ यदा समावेतयुग्मकौ पूर्वयोर्भवति तत्प्रवृत्तकं ॥ अस्य युग्मरचिता परांतिका अ
युग्मभुक् चारुहासिनी ॥ ७ वैतालीयप्रकरणं ॥ वक्त्रं नाद्यान्नसौ स्यातामब्धेर्योऽनुष्टुभि ख्या
तं ॥ १ युजोर्जेन सरिद्भर्तुः पथ्यावक्त्रं प्रकीर्तितम् ॥ २ ओजयोर्जेन वारिधेस्तदेव विपरीतादि ॥
चपलावक्त्रमयुजोर्नकारश्चेत्पयोराशेः ॥ ४ यस्यां लः सप्तमो युग्मे सा युग्मविपुला मता ॥ ५
सैतवस्याखिलेष्वपि ॥ ६ भेनाब्धितो भाद्विपुला ॥ ७ इत्थमन्याश्च रसतुर्यात् ॥ ८ नो वांबुधेश्चेन्

सैतवमते चतुर्थ्यादिते सप्तम लघु चेत् सापि १
युग्मविपुला
२ यस्यां युग्मे पादे सप्तमः लघुः सा युग्मविपुला छंदः

१ यदवसाने विषमपादेषु षण्मात्रा स्युर्दंते रगणलघुग लौ समपादेष्वष्टौ मात्रा
न्ते दंते रगणलघुगुरवः औपच्छन्दसिकम् १ २
द्वितीयमात्रा तृतीययुक्
पूर्वयोरुदीच्यवृत्तिर्न्नाचाराः योः प्रथमौ उदीच्यवृत्तिः
प्राच्यवृत्तेरुक्तस्य विषमपादे उदीच्यवृत्तिर्नवदशोत्पादिता
ध्रुत २ ल
नु
अयुजोः पादयोश्चतुर्थ्यक्षरात्
न २

विषमे षट् मात्रा समे अष्टौ भगणौ द्वौ गुरू अंते
अस्य वैतालीयस्य चतुष्पादेषु द्वितीयो लघुः तृतीयेन लघुना युक्तः
प्रवृत्तकस्य समपादे आ चारुहासिनी लक्षणं यासर्वपादे रचिता सा

जोन्लावयथावुधेविश्लोकः

विपुला ९ तोध्यौ स्तनुर्वान्या भवेत १० वक्त्रं प्रकरणम् ॥ द्विकगुणितवसुलघुरचलधृ
तिरिति ॥ मात्रासमकं नवमोलान्तम् २ जोन्लावथावुधेविश्लोकः ३ । नघगलाद्वानवासि
का उपचित्रा नवमे परयुक्तो स्यात् ॥ वानवासिका जैश्चिगान् ४ अष्टाम्यो भान्ता उपचि
त्रा ५ वाणाष्टनवसु यदि लश्चित्रा ६ यदतीतकृत विविधलक्ष्मयुतैर्मात्रासमादि
पादैः कलितम् ॥ अनियतवृत्तपरिमाणसहितं प्रथितजगत्सु पादाकुलकम्
वृत्तस्य लाविनावर्णो गोवर्णो गुरुरभिमतया गुरुर्वा लैर्द्वे लेनित्यं प्रमाणमितिनि
श्चितम् ८ शिखिगुणितदशलघुरचितमपगतलघुयुगलमपरमिदमखि
लम् सगुरुशकलयुगलकमपि सुपरिचयितललितपदविततिभवति शिखा
विनिमयविहितशकलयुगलललघुललितपदविततिरचितगुणनिचया श्रुति

शिखिभिस्त्रिभिर्गुणितदशत्रिंशल्लघुभिश्चितम् अपगतं लघुद्वयं यस्मिन् अपगतलघुद्वयमित्यर्थः द्वयोरप्यर्धयोर्गुरुत्वं
तदाहा ॥ ३ सा शिखाछन्दः ॥

२ यस्या षोडशमात्राश्छन्द सि नवमी मात्रा लघुः चतुर्थी मात्रा गुरुः स्यात् शेषेष्वनियमः तन्मात्रासमकं नाम ॥

अष्टधेषु गुणान् ... मात्रासमकाः ... युगात् स्यात्

उक्तविविधलक्षणयुक्ता मात्रासमकादिपादैः कलितं पादाकुलकं छन्दः

विपरीतार्थद्वयेन युक्तां पदद्वयं मा विशश्चितो गुणनिचयो यत्र द्वयमपि अत्यो सत्वकारिणी त्रिमकारे खजे तत्र जकारस्य शिरः प्राद्यरूपमपगुरुभवति याखजा सा खंजीत्येव भवति तस्मात्सर्वेषां द्वयमुक्तं खंजेत्युच्यमाने द्विकं दशमं गः स्यात् यथोक्तं माने हि शल्य पूर्वेक हि चैं च च सा ते ॥

सर्वकृत् दिय मपि जगति जगति डपगतवति निमति भवति खजा १० अष्टावष्टौ गा द्वाभ्यां सा: यस्या सानंग क्रीडोक्ता ॥ इलम परम पि वसु गुणित मलिलनिधि लघुक विरचितपदवितति भवति ११ त्रिगुणं नवलघु वसमितिगुरु शितिदलयुगकृततनु शतिरुचिरा १२ मात्रावृत्तप्रकरणम्

इति भट्टकेदारकृते वृत्तरत्नाकरे द्वितीयोध्यायः २ उक्ता गु श्रीः स्त्री गौ २ मध्या मो नारी

र=प्रतिष्ठा गमौ चेत् कन्या ४ सुप्रतिष्ठा भौ गौ पंक्तिः गायत्री त्यौ चेत् तनुमध्या शशिवदना न्यौ

म्सौ चेद्वसुमती स्याद्रसैः सा विद्युल्लेखा मो मराजी ६ उष्णिक् मधुमती ननगाः कुमारललि-

ता ज्सौ गः सरगाः समाला म्सौ गः स्याच्चित्रलेखा चूडामणि तभगाः अनुष्टुभि गीति

चित्रपदा भौ गः मोमोगोगो विद्युन्माला माणवकं भात्तलगाः म्नौ गौ हंसरुतं भनगा जौ समा

निका गलौ च प्रमाणिका जरौ लगौ वितानमाभ्यां यदन्यत् नाराचकं तरौ लगौ ८ इह

जौ गः गो सिंहपुलखां

विगुणितान वलघु सहित विशति नवलघु च यस्या गवसानं गुरु द्वे द्वाविंशद

येन भवतान इयु स्या

गायत्री ऽसौ

SIS

ननगसगणौ

विद्युल्लेखा मा मा

वृत्त र.

४

इह यस्या ... भवनिति ... यस्या

ह का वे ... मत्सर्व

सुवाति ... सानंग

श्री हा पा यात ४

यथा श्री ... ॥ ५

म्सौ म स्या ...

अष्टाक्षरपादे

नवाक्षरेपादे

भद्रिकाभवतिरान्नरौ

भान्समलिर्यपस्मोभुवने

नार

दशाक्षरेपादे

नौ म्नौ मा विहलम्भुखी, भुजगशिशुभृता नौ मः (रात्रके जिरतनरे रितम्) पुर्ति: म्भौ ज्नौ गु

द्धविराडिमंमतंम् म्भौ ज्भौ चेति पणवमुक्तं जौ रगौ मयूरसारिणी स्यात् भ्मौ सगयुक्तौ रुक्मव

तीयंज्ञेया मत्ता मभसगयुक्ता, नरजगैर्भवेन्मनोरमा, चंपकमालाचेद्भ्मसगाः १ त्रिष्टुप् । एकादशाक्षरेपादे

ज्जौ ज्जौ गुरुणानेयमुपस्थितोक्ता स्यादिन्द्रवज्रा यदि तौ जगौ गः उपेन्द्रवज्रा जतजास्ततो गौ ।

अनंतरोदीरितलक्ष्मभाजौ पादौ यदीयावुपजातयस्ताः इत्थं किलान्यास्वपि मिश्रितासु ।

स्मरंति जातीष्विदमेव नाम एकत्र पादे चरणद्वये वा यास्त्रये वान्यतरः स्थितश्चेत् तयोरिहा

न्यत्रतरोहृनीयाश्चतुर्दशोक्ता उपजातिभेदाः ॥ नजजलगैर्गदिता सुमुखी, दोधकवृत्तमि

दं भभभाद्गौ, शालिन्युक्ता म्तौ तगौ गोब्धिलोकैः ॥ वातोर्मीयं गदिता म्भौ तगौ गः, पंचरश्मिः श्री

भतनगगैस्स्यात् म्भौ न्लौ गः स्याद्भ्रमरविलसितं, स्वागतेति रनभाद्गुरुयुग्मं ननसगगुरुरचि

वेन्द्रभनो गुरुस्सार वती २

स्याद्रपदं भ्मौ नग लघुभिश्च ॥ २

त्रसभ मितिनैनौ रलौ गुरुः २

नावृत्ता । ननरलगुरुभिश्च भद्रिका ॥ पुनिका रजौ रलौ गुरुर्यदा उपस्थितमिदं ज्सौ ताद्गकारौ ।

मौक्तिकमालायदि भतनागौ॰ रान्नरविह रथोद्धता लगौः शिखंडिगदितं ज्सौ तौ गुरुश्चेत् राजग आदत्यादेरपादे

5 ती॰ चंद्रवर्त्मगदितं तु रनभसैः जतौ तु वंशस्थमुदीरितं जरौ॰ चतुर्जगणं वद मौक्तिकदाम॰

स्यादिंद्रवंशा ततजै रसंयुतौ इह तोटकमंबुधिसैः प्रथितं द्रुतविलंबितमाह नभौ भरौ द्रुतप

दं नजौ यैः कलितं स्यात् वसुयुगविरतिर्नो म्यौ पुटोयम् प्रमुदितवदना भवेन्नौ रौ नयसहिता

न्यौ कुसुमविचित्रा रसैर्जसजसा जलोद्धतगतिः भुजंगप्रयातं भवेद्यैश्चतुर्भिः रैश्चतुर्भिर्युता

स्रग्विणी संमता भुविभवेन्नभजरैः प्रियंवदा त्यौ त्यौ मणिमाला छिन्ना गुहवक्त्रैः । धीरैरभाणि

वृत्तर ललिता तभौ जरौ प्रमिताक्षरा सजससैरुदिता । ननभरसहिता भिहितोज्ज्वला । पंचाश्वैश्छिन्ना

४ वैश्वदेवी ममायौ । अब्धप्रष्टाभिर्जलधरमाला म्भौ स्मौ॰ इह वनमालिनी नजभयैः स्यात् स्वर

शरविरतिर्ननौ रौ प्रभा भवति ननजाविह मालती जरौ॰ अभिवदतामरसं नजजाद्यः । जरौ जरौ व

२ नजा विदुर्मौक्तिकदाम जज्जौ च । सौ स्यादि दिष्टा पुष्पविचित्रा विभावरी तु साजरौ जरौ यतः

१२ त्रयोदशाक्षरे पादे

इतिपंचचामरम् जजाविहमौक्तिकदामजजौवा • अतिजगती • तुरगरसयतिर्नौततौगः क्षमा •

म्नौज्रौगस्त्रिदशयतिः प्रहर्षणीयं • चतुर्ग्रहैरिहरुचिराजभौसजौगः वेदैरंध्रैर्म्तौयसगामत्तमयूरः ज

उपस्थितमिदंज सौनसौसगुरुकं चेत् ॥

नौपगंतिखलुजसौगथागतम् • सजसाजगौभवतिमंजुभाषिणी • ननततगुरुभिश्चंद्रिकाश्वर्तुभिः

नवनंदिनीसजसमसैगुरुयुक्तै सजसाभवेदिहसगौकलिकात्वियं जतौसजौगौभवतिमंजुलभाषिनी •

चतुर्दश पादे

१३ कुटिलगतिर्नजौससभिस्तौगुणाग्रकूप्यां • म्तौन्सौगावक्षग्रहविरतिरसंबाधा • ननरसलघुगैः

स्वरैरपराजिता • ननभनलगितिप्रहरणकलिका • उक्तावसंततिलकातभजाजगौगः सिंहोन्न

तेयमुदितामुनिकाश्यपेन • उद्धर्षिणीतिकविराजवसंधरेण • श्रीपिंगलेनगदितामधुमाधवीति • श्रीपिंगलेन

इंदुवदनाभजसनैसगुरुयुग्मैः ननततगुरुभिःसप्तभिर्वसमंतः ।द्विसप्तच्छिदलोलाम्सौम्सौगौचर

णाचेत् युगद्विकृतिकुटिलमभिमतंम्तौन्यौगौ • सजसानयनाचलगेनपद्यामताध्वस्रातिशक्वरी • द्वि पंचदशाक्षरे

हतहयलघुरथगितिशशिकला स्रगितिभवतिरसनवकयतिरियम् वसुहयतिरिहमणिगु

जरौ जरौ जगाविदं वदंति पंचचामरम् ॥

णनिकरः माबाणायस्यां सा कामक्रीडासंज्ञा ज्ञातव्या ननमयययुतेयं मालिनी भोगिलोकैः भवति नजौ भजौ रसहितौ
प्रभद्रकम् सजनानयौ शरदशकविरतिरेला। म्रौम्यौ यांतो भवतो सप्ताष्टकैश्चंद्रलेखा। १४ भवतः सजौ मस(
युतौ ऋषभमत्तताय: नजभजरै विरतितामिदं सुकेसरम् १५ अष्टिः। भौ त्रिनगैः स्वरशरत्वमृषभगजविल(
सितम्। नजभजरैः सदा भवति वाणिनी गयुक्तैः १६ अत्यष्टिः रसैः रुद्रैश्छिन्ना यमनसभला गः शिख
रिणी जसौ जसयला वसुग्रहयतिश्च पृथ्वी गुरुः॥ दिङ्मुनिवंशपत्रपतितं भरनभनलगैः रसयुगहयै
न्सौ म्रौ स्लौ गो यदा हरिणी तदा मन्दाक्रांता जलधिषडगैर्म्भौ नतौ ताद्गुरू चेत्। यदि भवतो नजौ भजजा(
ला गुरु नर्कुटकम्। मुनिगुहकार्णवैः कृतयतिं वद कोकिलकम् १७ धृतिः स्याद्भूतर्त्वश्वैः कुसुमित
लतावेल्लिता म्तौ नयौ यौ १८ अतिधृतिः रसर्त्वश्वैर्यम्नौ सरौ गुरुयुतौ मेघविस्फूर्जिता स्यात् सूर्या
श्वैर्मसजस्ततः सगुरवः शार्दूलविक्रीडितम्॥ कृतिः ज्ञेयौ सप्ताश्वषड्भिर्मरभनययुतौ म्लौ गः सुवद
ना ... शोशलौ भवेदिह ... नलहलौन ... नाम २० प्रकृतिः म्रभ्नैर्यानां त्रयेण त्रिमुनियतियुता

इषुभिरसमल...
प्रभद्रकवलिरि
सुदिना ॥२

६

वृत्त र१
६

स्रग्धरा कीर्तितेयम् २१ आकृतिः भौ नरनारनावथ गुरू दिगर्कविरमं हि भद्रकमिदम् २२ विकृतिः २३
यदिह नजौ भजौ भजभला गुरुस्तदाश्वललितं हराकयतिमत् • मत्ताक्रीडा मौ त्नौ नौ न्लौ गिति भवति वसु
शरदशयतियुता २४ संकृतिः तन्वी भूतमुनीनैर्यतिरिह भतनाः स्भौ भनयाश्च यदि भवति तन्वी । अभि —कृतिः
क्रौञ्चपदा भ्मौ स्मौ ननननान्गाविषुशरवसुमुनिविरतिरिह भवेत् २५ उत्कृतिः वस्वीशाश्वच्छेदोपेतं
ममतनन युगनरसलगैः भुजंगविजृंभितम् ॥ मोनाः षट् स्म गागिति यदि नवरसस्वरशरयतियुतम
पवाहाख्यं २६ समवृत्तप्रकरणम् ॥ यदिह नयुगलं ततः सप्तरेफास्तदा चण्डवृष्टिप्रयातो भवेद्दण्ड
कः प्रतिचरणविवृद्धरेफाः स्युरर्णार्णवव्यालजीमूतलीलाकरोद्दामशंखादयः प्रचितकसमभिधो
धीरधीभिः स्मृतो दंडकानद्वयादुत्तरैः सप्तभिर्यैः इति वृत्तरत्नाकराख्ये छंदसि तृतीयोध्यायः ॥ ३
विषमे यदि सौ सलगा दले भौ युजि भाद्गुरुकावुपचित्रम् भत्रयमोजगतं गुरुणी चेद्युजि च नजौ
ज्यौ यदि द्रुतमध्या २ ॥ सयुगात्सगुरू विषमे चेद्भाविह वेगवती युजि भाद्गौ ३ अजेतपरो

7

जरौगुरुश्चेत् म्नौज्रौगमद्रविराड्वेदनौजे ५ असमेसजौसगुरुयुक्तौकेतुमतीसमेभरनगाद्गः

आख्यानकीतौजगुरूगमोजेजतावनोजेजगूगुरुश्चेत् ६ जतौजगौगौविषमेसमेस्यात् तौज्रौगमे

साविपरीतपूर्वा ७ सयुगात्सलघूविषमेगुरुयुजिनभौचमरौ हरिणप्लुता ८ अयुजिननरलागु

रुः समेन्नमपरवक्त्रमिदं ततोजरौ ९ अयुजिनयुगरेफतोयकारो युजिचनजौजरगाश्चपुष्पिताग्रा

वदंत्यपरवक्त्राख्यं वैतालीयं विपश्चितः पुष्पिताग्राभिधं केचिदौपच्छंदसिकं तथा ११ स्यादयुग्म

केरजौरजौसमेतुजरौजरौगुरुर्यदापरामतीयकम् १२ इति वृत्तरत्नाकराख्ये छंदस्यर्द्धसमवृत्ताध्या

यश्चतुर्थः ४ मुखपादोष्टभिर्वर्णैः परस्मान्मकरालयैः क्रमाद्दृढ्डाः सततंयस्यविचित्रैःपादैः संपन्न

सोद्गीतदभिहितममलधीभिः पदचतुरूर्द्धमभिधंछंतम् १ प्रथममुदितवृत्तैर्विरचितविषमच

रणभाजि • गुरुकयुगलनिधनइहकलितआपीडाविधृतिरुचिरपदविततियतिरितिभवतिपीडः २

वृत्तर

७

प्रथममभिहितश्चरणामतयं प्रयाति जगति लक्ष्म ० इनशरदितरजनितमपि यदि च समधिकं चरणयुगल
कमपि विरचितमपरमिति कलिका सा ४ द्विगुणमधुतमकलचरणां नामतो व चरणश्चितमनु भवति तृ
तीयः चरण इह हि लक्ष्म प्रकृतमपरमविलमपि यदि भवति लवली सा ४ प्रथममभिहितमतिय
दि तुर्यं चरमचरणपदमवमिति गुरुयुग्मा । निखिलमपरमपरिगतमिति ललितपदयुक्ता त्रि
तयं मम्रतधारा ५ पदचतुरूर्ध्वप्रकरणम् ॥ सजमादिमे सलघुकौ च नसजगुरुकेष्वयोद्गता ।
त्र्यंघ्रिगतं भनजला गयुता सजसा जगौ चरणमेकतः पठेत् चरणत्रयं भजति लक्ष्म यदि सकलमु
द्गतागतम् नौ भगो भवति सौरभकम् । चरणो यदीह भवनस्त्रितृतीयके २ नयुगं सकारयुगलं
च भवति चरणे तृतीयके नदुदितमुरु मतिभिर्ललितं यद्विशेषमस्य खलु पूर्ववत्तु सकलम् उद्ग
ताप्रकरणम् ॥ म्सौ ज्सौ गौ प्रथमांघ्रिरुक्तः प्रथमन्यत्रितयं सनजगास्तयान नो सः । त्रिनपारि

१ = यत्र प्रथमे पादे मसजभा उक्ताश्च द्वितीये सगणो नगणो जगणो रगणो गुरुश्च : तृतीये द्वौ नगणौ सगणश्च चतुर्थे त्र यो नगणा जगणो गोश्च तदुपस्थितप्रचुपितं नाम ॥
प्रथमं चरणं प्रथयन्ती ये न तदुक्तावत् द्वितीये नसैरुदिलदेन अन्यत्रितयं चरणत्रयं तत्कृतं ऐक्ये नाविलवे नेत्यर्थः ॥

प्रस्तारोनष्टमुद्दिष्टमेकद्व्यादिलगक्रिया संख्यानमध्वयोगश्च षडेतेप्रत्ययाः स्मृताः १

परिकलितजयो • प्रचुपितमिदमुदितमुपस्थितपूर्वकम् १ नोपादेयतृतीयकेसनोनमयुक्तौ • प्र
थमांघ्रिरहितयतिप्रवर्द्धमानं त्रितयमपरमपिपूर्वसदृशमिहभवति • प्रततमतिभिरितिगदितंव
लुप्तम् यस्मिन्नेवतृतीयपादकेनजगाः स्युः प्रथमेचविरतिरिष्टेभवदंति नचेद्दविशद्गुरुः स्थितं
त्रितयमपरमपियदिपूर्वसमंस्यात् उपस्थितप्रचुपितप्रकरणम् ॥ विषमाद्धत्वपादंवापादेस
मंदशधर्मवत् यच्छंदोनोक्तमत्रगाथेतितत्सूरिभिः प्रोक्तम् । दशधर्मनजानंति धृतराष्ट्रनिबोधना
त् मत्तःप्रमत्तःउन्मत्तः श्रांतः क्रुद्धोबुभुक्षितः त्वरमाणश्चभीरुश्चलुब्धः कामीचतेदश । इतिवृत्त
रत्नाकरवृत्तिच्छंदसिविषमवृत्ताध्यायः पंचमः ५ पादेसर्वगुरावाद्यात्लघुन्यस्यगुरोरधः यथोपरि
तथाशेषंभूयः कुर्यादमुंविधिम् १ ऊनेदद्याद्गुरूनेवयावत्सर्वलघुर्भवेत् प्रस्तारोयंसमाख्यातश्छं
दोविचित्तिवेदिभिः २ प्रस्तारः नष्टस्ययामवेत्संख्यातार्थंसमेचलः विषमेचैकमादायतदर्ध
गुरुर्भवेत् ३ नष्टम् उद्दिष्टंद्विगुणाद्याद्रुपांकान्समालिखेत् लघुस्थायेतुतत्रांकास्तैःसैकैर्मिश्रितैभ

प्रथमागप्रस्तारः तत्रप्रथमपंक्तौस्वगुरु पा. ॥द्वितीयपंक्तौप्रथमादधोलेखोलघुर्गुरुः पश्चात्तथा शेषमूर्ध्वस्थानेलघुन्यसेत् तृतीयायुं पंक्तौगुरुपंक्तेरधःलघुमस्थाप्यादिर्गुरुपूर्वलेखितिवीर्तिनः ऊनेमात्राव्ययंदेयं तत्रितत्रादौगुरुदेया फलयोः स्थानेतथापूर्वलघुर्दत्वोभदेत्तः चतुर्थपंक्तौरूपोक्तपंचमांकनुरुरधःलघुदत्वालिखेत्पूर्वाद्विरुक्तरूपरवक्रवेरवंसवेत्ताविज्ञेयः फलाप्रस्तारउत्तम ॥ नेनद्विरूपाद्र्यपंचभेदोभवेत्यतः॥

पत्र १८

वृत्तर ८

उद्दिष्टम् वर्णान्वृत्तभवान्लैकाग्नेन्नगाधर्ध्वतः स्थितान् एकादिक्रमशोश्चैतानुपर्युपरि नि:
क्षिपेत् ५ उपान्त्यतो निवर्तेत त्यजन्नेकैकमूर्द्धत: उपर्याद्यान्गुरोरेवमेकद्व्यादिलगक्रिया ६। ए
कद्व्यादिलगक्रिया॥ लगक्रियांकसंदोहे भवेत्संख्या विमिश्रिते ॥ उद्दिष्टांकसमाहारः सैको
वाजनयेदिमां ७ सख्या। संख्येव द्विगुणैकोना सद्भिरध्वा प्रकीर्तितः वृत्तस्यांगुलिकीव्याप्तिम
धः कुर्यात्स्यांगुलिम् ८ अध्वा॰ प्रस्तारे नष्टमुद्दिष्टं एकद्व्यादिलगक्रिया संख्या चैवाध्वयो
गश्च षडेते प्रत्यया मताः ९ वेद्योभूत्काश्यपस्य पवित्रगणगणः शैवसिद्धान्तवेत्ता विप्रः पव्ये
क नामा विमलतरमतिर्वृत्ततत्त्वावबोधः केदारस्तस्य सूनुः शिवचरणयुगाराधनैकाग्रचित्त:
श्छंदस्तेनाभिरामं प्रविरचितमिदं वृत्तरत्नाकराख्यम् ॥ इति भट्टकेदारविरचिते वृत्तरत्नाकराख्ये
छंदसि प्रस्थमो षष्ठोध्यायः ६॥ माघेमासे कृष्णपक्षे मोक्षानितेच लिख्यतेसा [illegible] ॥

सं ५२ श्रमा [illegible]

॥ शुभम् ॥

१ मूर्लोको विषयाग्निर्नभोगसुखभूः स्वल्पस्थितिः सर्वभूः सामर्थ्यं बहुबोधविलासं जनकं चेद्दत्ते सधनम्
क्रीणीते न हियो विमूढधिषणो धर्मं तथात्मस्थितिं सो मुञ्चाल्पबलः परं नु सुखभाग्दुःखैकभागेव सः ॥१॥
काचीताम्
आचिन्तितानि दुःखानि यथैवायान्ति देहिनाम् सुखान्यपि तथा मन्ये दैन्यमेवातिरिच्यते ॥२॥
निरोधादीनि कर्माणि जहाति जडधीर्यदि ॥ मनोरथान्प्रलापांश्च कर्तुमाप्नोति तत्क्षणात् ॥३॥

वज्ररत्नाकर